Supporting Whistle-blowing and Reporting Corruption in Iran's Legal Structure

Hadi Valipour[1], Mohammadali Mohebrahman[2]

1. Master of Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, (Corresponding author), hadi.valipour313@gmail.com
2. Assistant Professor of the Faculty of Theology, Department of Fiqh and Islamic Law, Shahid Madani University of Azerbaijan, m.moheb@azaruniv.ac.ir

Date Received 2023/02/15
Date of correction2023/05/02
Date of Release 2023/05/11

Abstract

Successful countries in the fight against corruption have provided cultural and legal grounds for public supervision by passing laws regarding the protection of corruption whistleblowers. This is associated with structural, legal and cultural challenges in Iran, and the current research seeks to answer the question of how to support corruption reporters in Iran and what challenges it faces and the way out of this challenge. What is based on jurisprudence and legal principles? The findings of the research using a library method and relying on jurisprudential sources, showed that Iran, in addition to having incoherent and incomplete legal materials in support of corruption reporters, also has inappropriate literature and culture in this field. Another challenge in this field is the large number of people in charge of receiving corruption reports. The support-motivation measures of whistle-blowing and corruption reporting are weak because the identity of these persons does not have the necessary confidentiality and these persons are not required to be protected against the retaliatory measures of the corrupt. The incentive system is also very limited and without identifying the source of credit. Therefore, it is appropriate to take a new approach to the culture and literature of corruption reporting by taking into account the jurisprudential sources, and while coordinating those in charge of receiving corruption reports, support-motivational measures such as: confidentiality of identity and information, prevention of retaliatory measures and compensation and system To improve the encouragement and reduce the inflation and proliferation of laws in this field.

Key words: Corruption Reporter, Whistling, Corruption, Public Oversight, Support

Copyright© 2021, the Authors This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the AttributionNonCommercial terms.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

فصلنامه حقوق اداری

سال دهم، تابستان ۱۴۰۲، شماره ۳۵

مقاله علمی پژوهشی

حمایت از سوت‌زنی و گزارشگری فساد در ساختار حقوقی ایران

هادی ولی پور[۱]؛ محمد علی محب‌الرحمان[۲]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۱

چکیده

کشورهای موفق در امر مبارزه با فساد، با تصویب قوانینی در خصوص حمایت از گزارش‌کنندگان فساد، زمینه‌های فرهنگی و قانونی نظارت عمومی را فراهم کرده‌اند. این امر در ایران با چالش‌های ساختاری، قانونی و فرهنگی همراه بوده و پژوهش حاضر در پی پاسخ به این مسئله است که حمایت از گزارش کنندگان فساد در ایران به چه نحو و با چه چالش‌هایی مواجه است و راه برون‌رفت از این چالش‌ها با تکیه بر مبانی فقهی و حقوقی چیست؟ یافته‌های پژوهش به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و با تکیه بر منابع فقهی، نشان داد که ایران ضمن داشتن مواد قانونی غیر منسجم و ناقص در حمایت از گزارشگران فساد، ادبیات و فرهنگ نامناسب در این حوزه را نیز دارد. تکثر متولیان دریافت گزارشات فساد از دیگر چالش‌های این حوزه می‌باشد. اقدامات حمایتی- انگیزشی از سوت‌زنی و گزارش فساد ضعف دارد چرا که هویت این اشخاص از محرمانگی لازم برخوردار نیست و از این اشخاص در برابر اقدامات تلافی جویانه مفسدان حمایت لازم نمی‌شود. نظام تشویق نیز بسیار محدود و بدون مشخص شدن محل تأمین اعتبار است. از این رو شایسته است با عنایت به منابع فقهی نگرشی نو به فرهنگ و ادبیات گزارش فساد داشت و ضمن منسجم نمودن متولیان دریافت گزارشات فساد، اقدامات حمایتی- انگیزشی همانند: محرمانه ماندن هویت و اطلاعات، جلوگیری از اقدامات تلافی جویانه و جبران خسارت و نظام تشویق را اصلاح و از تورم و تکثر قوانین این حوزه کاست.

واژگان کلیدی: گزارشگر فساد، سوت‌زنی، فساد، نظارت عمومی، حمایت

۱. کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، (نویسنده مسئول)، hadi.valipour313@gmail.com
۲. استادیار دانشکده الهیات گروه فقه و حقوق اسلامی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، آذربایجان شرقی، ایران.
m.moheb@azaruniv.ac.ir

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

مقدمه

دولت به معنای عام کلمه (حکومت)، از نهادهای اساسیِ سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تشکیل شده است که در هر حوزه به نسبت گستردگی و تنوع عملکرد، افراد جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ در حالی که این اثرپذیری یک جانبه نبوده و عکس آن نیز صادق است. از این رو تاثیرات دو سویه در رفتار حکومت و اعضای جامعه، موجب شده است که اندیشمندان حوزه حقوق عمومی و جامعه‌شناسی، رفتار حاکمیت و انطباق آن با قوانین را مورد سنجش، بحث و بررسی قرار دهند.

نظارت عمومی، یکی از راهکارهای مطرح در سنجش و کنترل عملکرد دولت‌ها به شمار می‌رود و گستردگیِ پهنه تشکیلات و سازمان‌های دولتی بر بایستگی آن می‌افزاید؛ چنانکه اموری از قبیل مشروعیت نهادها و دستگاه‌های حکومتی، انتخاب مدیران اصلح در همه زمینه‌ها و سطوح مدیریتی، ایجاد نظام تشویق و تنبیه مناسب و بهبود عملکرد کارگزاران و کارمندان، پیشگیری از تخلفات و جرائم، روشن نمودن افق پیش‌روی حاکمیت و... (عمید زنجانی، ۱۳۸۹: ۳۰-۲۹) همگی نیازمند فراهم نمودن بسترهای نظارت عمومی است. کشورها پس از مواجهه با فساد که گاه به آن سرطان فساد گفته شده است، (رفیع‌پور، ۱۳۹۸: ۱۰۹-۱۰۸)، و منجر به فقر، نقض حقوق بشر، تضعیف دموکراسی، مانع رشد اقتصادی و... می‌شود، در یک همگرایی بین‌المللی برای مبارزه با فساد به این نتیجه مشترک رسیده‌اند که فساد، تنها مشکل داخلی کشورها نبوده و پدیده‌ای فراملی است و بر تمامی جوامع و اقتصادها تأثیر می‌گذارد (مقدمه کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد)، لذا در ماده ۳۳ این کنوانسیون، همه کشورهای عضو، مکلف به حمایت از گزارشگران فساد در نظام حقوق داخلی خود شده است.

در همین راستا جمهوری اسلامی ایران به عنوان عضو کنوانسیون، اقداماتی را در حمایت از گزارش کنندگان فساد در دستور کار خود قرار داده است؛ چنانکه طرح‌های مختلفی از جمله «طرح حمایت و تشویق مطلعین مفاسد اداری و اقتصادی» (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷)، «طرح حمایت و صیانت از کاشفان و گزارشگران فساد» (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸) در سال‌های گذشته به مجلس شورای اسلامی تقدیم شده‌اند ولی هیچ کدام به تصویب نهایی نرسیدند و آخرین طرح در حوزه گزارشگران فساد به تاریخ ۱۳۹۹/۰۴/۰۱ با عنوان «طرح حمایت مالی از افشاگران فساد» در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شد که طبق مفاد این طرح، یک تبصره به ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی الحاق می‌گردد که آن نیز تاکنون مورد

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

تصویب مجلس شورای اسلامی قرار نگرفته است. (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹) این در حالی می‌باشد که موادی از برخی قوانین به حمایت از گزارشگران فساد اختصاص یافته و قانون مستقلی در حمایت از گزارشگران فساد وجود ندارد.

با همین مقدمه باید متذکر شد که تاکنون مقاله پژوهشی جامع و مستقلی در باب بررسی محتوا و ساختار فقهی و حقوقی مواد قانونیِ مرتبط با حمایت از گزارشگران فساد در ایران انجام نشده است؛ لذا در پژوهش پیش‌رو ضمن توجه به مواد قانونیِ موجود در این حوزه، بر اصلاح نکات ضعف و خلاءهای شکلی و ماهوی از جمله اصلاح ادبیات و فرهنگ گزارش فساد، تمرکز گرایی در دریافت گزارشات، نقد مواد قانونی در باب جلوگیری از اقدامات تلافی‌جویانه و جبران خسارت در ابعاد شغلی و غیر شغلی، اصلاح نظام تشویقات با تبیین محل اعتبار آن و... توجه شده و راهکارهای اصلاحی با تمسک به منابع فقهی بیان گردیده است.

بنابراین پرسش این است که ادبیات و فرهنگ گزارش فساد در قوانین موجود در حوزه حمایت از گزارشگران فساد در ایران به چه کیفیتی است؟ در این مواد، چه نهادهایی برای دریافت گزارش فساد تعبیه شده است؟ آیا عملکرد مقنن در تعیین اقدامات حمایتی- انگیزشی کافی است؟

با توجه به موارد فوق، در تحقیق حاضر، قوانین حمایتی از گزارش کنندگان فساد با نگاهی به محتوا و ساختار، در سه بخش ادبیات و فرهنگ گزارش فساد، نهاد دریافت کننده گزارش و اقدامات حمایتی- انگیزشی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱. ادبیات و فرهنگ سوت‌زنی و گزارش فساد

واژه فرهنگ به اعتبارات مختلف می‌تواند معانی گوناگونی داشته باشد. چنان که به اعتبار تاریخ: سنتی است که به نسل‌های آینده انتقال می‌یابد و به اعتبار کارکرد: اسلوبی است که اعضای جامعه-ای برای انطباق با محیط در کنار یکدیگر به کار می‌گیرند و یا به اعتبار هنجار: ارزش‌ها و قواعدی است که در جامعه وجود دارد. (پایا، ۱۳۸۷: ۲۶-۲۵) اما در تعریفی جامع می‌توان فرهنگ را بخشی از معرفت دانست که مشترک میان افراد جامعه می‌باشد، چه ذهنی باشد و چه تصوری یا تصدیقی لذا شامل هر نوع آگاهی اعم از احساس، عاطفه، گرایش، اعتقاد، عادات و آداب می‌باشد. (بیاتی، ۱۳۹۲: ۱۴۲۵)

بر اساس تعاریف فقیهان از فقه (شهید اول، ۱۴۱۷ ق، ج ۱: ۳؛ حلّی، ۱۴۰۳ ق: ۵؛ ابن ابی جمهور، ۱۴۱۰ ق: ۳۴؛ محقق کرکی، ۱۴۱۴ ق: ۵؛ بروجردی، ۱۴۲۷ ق، ج ۱: ۵؛ علامه حلی، ۱۴۲۰ ق، ج ۱: ۳۱) علم فقه در پی بیان قوانین زندگی اجتماعی و فردی است و این قوانین عموماً در طول زمان تبدیل

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

به فرهنگ اجتماعی جامعه می‌شوند؛ چنانکه برخی فرهنگ را تجسد مذهب یک ملت عنوان کرده‌اند. (بایلی و دیگران، ۱۳۹۰: ۸۸)

با همین مبنا می‌توان ادعا کرد که فرهنگ نظارت عمومی و گزارشگری فساد که در سال‌های گذشته بیشتر با ادبیات سوت‌زنی[1] شناخته شده، ریشه‌هایی در شریعت دارد چرا که در مبانی دینی، آدمیان نیازمند نظارت دائمی خداوند، پیامبران، امامان، فرشتگان دانسته شده و به خود کنترلی و نظارت بر اعمال یکدیگر ترغیب شده‌اند. (توبه، ۱۰۵؛ یونس، ۶۱؛ عبس، ۲۴؛ حشر، ۱۸؛ آل عمران، ۱۰۴؛ مائده، ۶۳ و...) گونه‌ای از این نظارت در ادبیات شریعت اسلام با عنوان نهاد امر به معروف و نهی از منکر مورد توجه ویژه قرار گرفته است و کارکردی فراتر از سوت‌زنی که در جوامع غربی مطرح شده دارد و گزارشگری فساد را نه یک عمل اختیاری، بلکه وظیفه‌ای شرعی بر ذمه تمام مسلمین قرار داده است. (حرعاملی، ۱۴۰۹ ق، ج ۱: ۱۱۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۵۶؛ شهید اول، ۱۴۱۷ ق، ج ۲: ۱۷؛ خمینی، بی تا، ج ۱: ۶۲)

شارع مقدس به خوبی مخاطب را از ارزش و جایگاه نظارت مذکور مطلع کرده و احکام بسیاری را برای آن وضع کرده چنانکه در کتب فقهی به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. (مفید، ۱۴۱۳ ق: ۸۰۷؛ شهیدثانی، ۱۴۱۳ ق، ج ۳: ۹۴؛ علامه حلی، ۱۴۱۳ ق، ج ۱: ۵۲۴؛ محقق حلی، ۱۴۰۸ ق، ج ۱: ۱۱۵؛ قطب الدین راوندی، ۱۴۰۵ ق، ج ۱: ۳۵۶؛ مازندرانی، ۱۴۱۵ ق: ۱) در باب ارزش و جایگاه این نهاد، حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) می‌فرمایند: «تمام کارهای نیک و جهاد در راه خدا در جنب امر به معروف و نهی از منکر چیزی نیست جز به مانند انداختن آب دهان در دریای پهناور. امر به معروف و نهی از منکر نه اجلی را نزدیک می‌کند، و نه از روزی می‌کاهد. و بهتر از همه اینها سخن عدل است در برابر حاکم ظالم». (نهج البلاغه، قصار ۳۷۴) همانطور که مشخص است، ضمن انتخاب نامی نیکو برای این نهاد، ثمرات و پاداش‌های انجام این فریضه نیز مورد توجه بوده و به انحاء مختلف مورد توجه قرار گرفته و در کنار ارزش گذاری، مخاطب را به انجام آن تشویق کرده است. (توبه، ۷۱؛ حج، ۴۲؛ آل عمران، ۱۰۷؛ آل عمران، ۱۱۰ و...)

در عین حال با وجود دلایلی از آیات و روایات و کلام فقها، به سیره عقلا نیز می‌توان رجوع کرد چرا که عقل در صورت عدم مخالفت با شرع مقدس، حجت و قابل استناد است. (هاشمی شاهرودی، ۱۴۱۷ ق، ج ۴: ۲۳۴؛ صدر، ۱۴۱۷ ق، ج ۹: ۱۹۳؛ خمینی، ۱۴۲۱ ق، ج ۲: ۱۳۰)

---

1 .Whistling

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

لذا در باب گزارشگری فساد، عقل، و سیره عقلا نیز به ضرورت ساماندهی ادبیات و فرهنگ‌سازی گزارش فساد حکم می‌کند.

کشورهای موفق در گزارشگری فساد، به عنوان بخشی از عقلا، فارغ از دین و مذهب متبوعشان، با اجرای راهبردِ فرهنگ‌سازی و استفاده از ادبیات مناسب در نظارت عمومی، نتایج مثبت و قابل تاملی از مشارکت مدنی و گزارشگری فساد به دست آورده‌اند چنانکه در پژوهش‌های دیگری به آن اشاره شده است. (ابراهیم‌آبادی، ۱۳۸۳: ۲۰۳؛ زاهدی و دیگران، ۱۳۸۸: ۵۰؛ خدادادحسینی، ۱۳۸۰: ۴۹؛ Yomint, 2010, P 34) به عنوان نمونه در نتیجه پژوهشی که توسط انجمن بازرسان گواهی شده تخلف[1] از ۲۵۰۴ پرونده که بین ۱۲۵ کشور در سال ۲۰۲۰ ارائه داده‌اند، ۴۳٪ از کشفیات فساد توسط گزارشگران بوده است و از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰، ۴۹٪ فرهنگ استفاده از فناوری‌های نوین در گزارشگری فساد افزایش یافته است (سازمان شفافیت بین‌الملل، ۲۰۲۱) و این امر به خوبی موید لزوم توجه به قانون‌گذاری و فرهنگ‌سازی می‌باشد.

قانون‌گذار ایران نیز اگر چه قانون مستقلی را در این خصوص به تصویب نرسانده اما در قوانین مرتبط، مواد مختلفی را برای این موضوع در ادوار مختلف وضع کرده است. باید توجه داشت که ادبیات و فرهنگ گزارش فساد بیشتر متأثر از نگاه جامعه به امر فساد و مفسد و نحوه برخورد با آن است. به عبارت دیگر این فرهنگ و ادراک جامعه است که ادبیات و فرهنگ فساد و بلکه رویکرد فساد ستیز یا فساد خیز در جامعه را شکل خواهد داد. بنابراین باید فرهنگ گزارش فساد در جامعه‌ی ایران را نیز بررسی نمود.

ظاهراً قانون‌گذاران ایران علی‌رغم مبانی شرعی گزارش فساد و تاکید اصل هشتم قانون اساسی بر نهی از منکر هنوز نتوانسته‌اند این امر را به عنوان فرهنگ عمومی در جامعه نهادینه کنند.

این در حالی است که فرهنگ عمومی اهمیت بسیاری دارد و در کلام فقیهانی همانند حضرت امام خمینی (ره) (صحیفه امام، ۱۳۸۶، ج ۱: ۴۴۶) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) (khamenei.ir، ۱۳۶۹/۰۹/۱۹) مقوله فرهنگ بارها مورد تاکید قرار گرفته است. امام خمینی (ره) در یکی از بیانات خود می‌فرماید: «فرهنگ مبدأ خوشبختی و بدبختی‌های یک ملت است» (صحیفه امام، ۱۳۸۶، ج ۱: ۴۴۵) و در بیانی دیگر می‌فرماید: «راه اصلاح یک مملکت فرهنگ آن مملکت است. اصلاح باید از فرهنگ شروع بشود» (صحیفه امام، ۱۳۸۶، ج ۱: ۱۳۳).

---

1 .Association of Certified Fraud Examiners

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

با وجود اهمیت فرهنگ و ضرورت فراهم نمودن مقدمات فرهنگ‌سازی برای گزارش فساد در متون قانونی، علی‌رغم غنای فقهی و آشنایی افکار عمومی با نهاد امر به معروف و نهی از منکر، تنها در برخی از مواد قانونیِ زیر به موضوع گزارش فساد توجه شده است که توضیح داده خواهد شد که ناکافی می‌باشد: قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد[۱]، قانون پیشگیری از وقوع جرم[۲]، قانون تشکیل سازمان بازرسی[۳]، آیین‌نامه اجرایی تشکیل سازمان بازرسی کل کشور[۴] «قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر»، «قانون حمایت قضایی از بسیج» و «قانون پرداخت حق‌الکشف به کاشفین و مخبرین گارد سازمان حفاظت محیط زیست» و... .

در حقوق موضوعه ایران ضمن وجود حمایت از گزارشگران فساد در موادی از قوانینِ غیر منسجم، با ادبیاتی متفاوت که بیشتر با عنوان شهود و مطلع بیان گردیده است و گاهاً معنایی متفاوت از گزارشگر فساد دارد، با نام گذاری ناصحیح همچون عنوان «مخبر» که مفهومی ناپسند از آن به ذهن مخاطب متبادر می‌شود و مواردی از این قبیل، اسباب بی‌اطلاعی و بی‌اعتمادی به قوانین این حوزه و بی‌ارزش جلوه دادن گزارش فساد فراهم شده است. لذا شایسته است قانون‌گذار ضمن جلوگیری از تورم مواد غیر منسجم و غیر مستقلِ این حوزه، با نام گذاری‌های صحیح و عام پسند، ملزومات فرهنگ‌سازی اجتماعی را با تصویب قانون جامع و مستقلی فراهم آورد. در ادامه‌ی متن حاضر، مواد قانونی موجود در حمایت از گزارش‌کنندگان فساد در حقوق ایران که هر یک به نوعی دخیل در فرهنگ گزارشگری فساد است با رویکرد بررسی نهاد دریافت کننده گزارش فساد مورد تحقیق قرار خواهد گرفت.

۲. نهاد دریافت کننده گزارش فساد

نهادهای دریافت کننده گزارش فساد در ایران از تکثر قابل توجهی برخوردار بوده و نهادهای مختلفی گزارشات فساد را دریافت می‌کنند؛ از جمله: دادسراها، سازمان بازرسی کل کشور[۵]، حفاظت اطلاعات قوه قضائیه، وزارت اطلاعات[۶]، سازمان اطلاعات سپاه[۱]، هیئت عالی نظارت[۲]، ستاد هماهنگی مبارزه

---

۱. ماده ۷؛ ماده ۳۱.

۲. بند ۷ – ۹ و تبصره ۲ ماده ۳ و بند ۵ ماده ۶.

۳. ماده ۱۱ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور.

۴. ماده ۵۶ آیین نامه اجرایی تشکیل سازمان بازرسی کل کشور.

۵. https://gozaresh.bazresi.ir/(تاریخ مراجعه: ۱۴۰۰/۰۶/۰۹)

۶. سامانه تلفنی ۱۱۳

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

با مفاسد اقتصادی و مالی[۳]، دیوان محاسبات کل کشور[۴] و... . ممکن است این تشتت نهادهای مسئول در دریافت گزارش فساد به این علت که ضریب تبانی نهاد مسئول و مفسد را کاهش دهد به عنوان مزیت مطرح شود، اما روشن است که تنوع و گستردگی نهادهای مسئول، موجبات سردرگمی مردم و گزارشگران فساد را فراهم می‌آورد، و از طرف دیگر مواد و آیین‌نامه‌های قانونیِ جداگانه‌ی هر یک از این نهادها که بعضاً دریافت گزارش ناشناس از افشاکنندگان فساد را با سختگیری همراه ساخته[۵]، موجبات دلسردی و ترس از عواقبِ[۶] گزارشگری فساد را در جامعه شکل می‌دهد. شاید به همین جهات است که رتبه کیفیت مقرارت تنظیمی ایران در سال ۲۰۱۷ از میان ۱۹۳ کشور، ۱۷۸ می‌باشد. (ناصری، ۱۴۰۰: ۸۱)

البته این تشتت در دریافت و رسیدگی به گزارشات، در برخی از موارد، به علت ماهیت تخلفی است که رخ داده است. به عبارت دیگر صلاحیت ذاتی در مرجع رسیدگی به تخلفات یا جرائم با توجه به انتظامی و اداری یا کیفری بودن متفاوت است. همچنین رعایت سلسله مراتب اداری از عوامل دیگر وجود چنین تشتتی می‌باشد. اما شاید بهترین راهکار، وجود سیستم یکپارچه دریافت گزارشات فساد در بستر IT بوده (ولی پور، ۱۴۰۰: ۲۴۲) به این نحو که نهادهای مختلف به این گزارشات همزمان دسترسی داشته باشند. در این شیوه، همه‌ی نهادهای درگیر در مبارزه با فساد، ضمن مشاهده برابر گزارشات فساد، امکان تبانی با مفسد را نداشته و از طرف دیگر افشاگران را از تشتت مراجع دریافت گزارش به یک سامانه واحد الکترونیکی سوق داده و ضمن تحقق ماده ۵۶ منشور حقوق شهروندی[۷]، فرهنگ‌سازی راحت‌تری نسبت به استفاده از این سامانه صورت خواهد گرفت. اهمیت این مسئله هنگامی آشکارتر می‌شود که قانون منسجمی در استفاده از این سامانه، جای قوانین مختلف این حوزه را بگیرد و تعریف دقیقی از گزارش دهندگان فساد و حمایت‌ها و پشتیبانی‌ها

---

۱. سامانه تلفنی ۱۱۴

2 .https://gt9192.aro.gov.ir/Pages/View/Default.aspx(تاریخ مراجعه: ۱۴۰۰/۰۶/۰۹)

3 .http://nezarat.gov.ir/portal/home/(تاریخ مراجعه: ۱۴۰۰/۰۶/۰۹)

4 . https://dmk.ir/page-index/fa/0/AdvEForm/Itm135-2306(تاریخ مراجعه: ۱۴۰۰/۰۶/۰۹)

۵. همانند ماده ۱۴ آیین نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

۶. همانند ماده ۶۹۸ قانون جدید مجازات اسلامی

۷. ماده ۵۶: حق شهروندان است که به منظور دادخواهی آزادانه و با سهولت به مراجع صالح و بی‌طرف قضایی، انتظامی، اداری و نظارتی، دسترسی داشته باشند. هیچ کس را نمی‌توان از این حق محروم کرد .

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

ارائه دهد، چرا که حدود حمایت از افشاگران فساد بر حسب یک قانون واحد و جامع تعریف می‌شود و از برخورد سلیقه‌ای با گزارشگران جلوگیری به عمل خواهد آمد.

همچنین علاوه بر نهادهای وابسته به حاکمیت، سمن‌های مردمی نیز با دریافت گزارش فساد و انتقال آن به مراجع مربوطه، یاری‌گر مبارزه با فساد به شمار می‌روند. در ایران، مواد قانونیِ مختلفی از جمله ماده ۱۰ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، ماده ۱۴ قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر، ماده ۱۱ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، ماده ۵۵ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور و... وجود دارد که در ظاهر نهادهای مردمی را مورد حمایت قانونی قرار داده است و در عمل به علت ابهام و عدم وجود ساختارها و آیین نامه‌های اجراییِ مناسب، از حمایت باز مانده است.

به‌طور مثال در ماده ۱۱ قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، که مصوب سال ۱۳۹۳ است، بیان شده است که سازمان بازرسی می‌تواند از توان تشکیلات غیر دولتی و مردم نهاد در انجام وظایف محوله در بخش‌های علمی، تخصصی، صنفی و مردمی بهره‌گیری نماید. روشن است که این میزان از حمایت از سمن‌های مردمی ناکافی است. شاید از همین جهت است که برخی از محققان خواستار باز طراحی این نوع سازمان‌های نظارتی از قبیل سازمان بازرسی کل کشور شده‌اند. (مصطفوی نژاد، ۱۴۰۱، ۱۹۶)

علاوه بر این، حاکم بودن نظام پیشگیرانه از نوع اجازه قبلی برای تشکیل سازمان‌های مردم نهاد، از استقلال این سازمان‌ها در ایران کاسته است؛ در حالی که کشورهای موفق در مبارزه با فساد ساختارهای دیگری را ترجیح داده‌اند؛ مثلاً سوئیس نظام تعقیبی و فرانسه نظام پیشگیرانه از نوع اعلام قبلی را برگزیده‌اند. (راعی، ۱۳۹۳: ۳۹۴) از جمله ایرادات نظام پیشگیرانه از نوع اجازه قبلی ممکن است مربوط به تبعیض در واگذاری مجوز به این سازمان‌ها باشد و یا اینکه ممکن است از صدور مجوز برای منتقدان خود امتناع نمایند. (ناصری، ۱۴۰۰: ۸۵) دولتمردان در راستای فرهنگ‌سازی برای گزارش فساد می‌توانند با اصلاح قوانین و آیین‌نامه‌ها، نظام پیشگیرانه از نوع اعلام قبلی را جایگزین نظام فعلی کرده تا ضمن داشتن محاسن نظام تعقیبی از معایب آن نیز دوری کرده باشند (طباطبایی موتمنی، ۱۳۸۸: ۲۷) و از ظرفیت‌های مردمی این سازمان‌ها نیز بهره برده و عموم جامعه را به این امر تشویق و ترغیب نمایند.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

۳. اقدامات حمایتی- انگیزشی از سوت‌زنان و گزارش دهندگان فساد

یکی از مهم‌ترین مسائل مربوط به گزارشگران فساد، اقدامات حمایتی- انگیزشی پیش بینی شده برای گزارشگران فساد می‌باشد که در اسناد ملی و بین‌المللی به آن تاکید شده است. اهمیتِ این اقدامات هنگامی روشن‌تر می‌شود که گزارشِ فساد، مربوط به مقامات رسمی و یا مدیران صاحب قدرت و نفوذ باشد. این مسئله تحقق مشارکت مدنی و اجرای عدالت کیفری را با مشکلات و موانع بسیاری روبرو می‌سازد و گزارشگران را از همکاری مفید در تحقق عدالت منصرف می‌کند. (کریمی، ۱۳۹۵: ۱۲۲)

برخی از تقریرهای فقهی قاعده لا ضرر (خویی، ۱۴۱۶ ق، ج ۱: ۵۵۵؛ خمینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۲: ۶۱۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۰: ۵۰۵)، وجوب انجام مقدمات واجب (خمینی، ۱۴۲۹ ق، ج ۱: ۳۲۲؛ صدر، ۱۴۲۱ ق، ج ۳: ۲۰۸؛ تونی، ۱۴۱۲ ق: ۲۱۹؛ آقا ضیاءالدین عراقی، ۱۴۱۴ ق، ج ۱: ۲۸۹؛ نجفی، ج ۲۲: ۱۵۵) و ضرورت حفظ نظام (اراکی، ۱۳۷۱: ۶۰۲؛ گلپایگانی، ۱۴۱۳ ق، ج ۳: ۲۱۴) و عدم مشروعیت نابسامانی در زندگی اجتماعی (خمینی، ۱۴۲۱ ق، ج ۲: ۶۱۹؛ نائینی، ۱۴۲۴ ق: ۴۰) ممکن است از مبانی فقهی حمایت از گزارشگران فساد شمرده شوند.

دلیل سیره عقلا نیز بر این امر دلالت دارد چرا که منظور از سیره عقلا، شیوه عملی و یا ارتکازات درونی همه عقلای عالم قطع نظر از اعتقادات دینی است. (جاویدی، ۱۳۹۲: ۳۵) در بحث حاضر حمایت از گزارشگران فساد، امری مورد توافق عقلای عالم «بما هم عقلا»، است و کشورهای مختلفی «بما هم عقلا»، به این مسئله راهبردی اهتمام داشته و پشتوانه‌های قانونی آن را فراهم کرده‌اند. مانند نیوزلند[۱]، استرالیا[۲]، کانادا[۳]، انگلیس[۴]، ایرلند[۵]، ژاپن[۶]، کره جنوبی[۷] و ...

در کشور نیوزلند، که در رتبه‌بندی سازمان شفافیت بین‌الملل کمترین میزان ادراک فساد در بین کشورهای جهان را دارا است (سازمان شفافیت بین الملل، ۲۰۲۱)، در بخش هجدهم قانون

1 .Protected Disclosures Act 2000
2 .Public Interest Disclosure Act 2013 (Aus. PIDA)
3 .The Public Interest Disclosure (Whistleblower Protection) Act (2006) (Canada PIDA)
4 .Public Interest Disclosure Act 1998 (UK PIDA)
5 .Protected Disclosures Act 2014 (Irish PDA)
6 .Whistleblower Protection Act (Act No. 122 of 2004) (Japan WPA)
7 .Act on the Protection of Public Interest Whistleblowers, Act No. 10472, Mar. 29, 2011 (Korea ACA)

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]
[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

افشاگری‌های حفاظت شده،[1] فرد گزارشگرِ فساد را مصون از دعاوی مدنی و کیفری قرار داده است. در رابطه با ایران موادی از آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، آئین‌نامه اجرائی حمایت از شهود و مطلعان و... از جمله قوانین حمایتی- انگیزشی گزارشگران فساد به شمار می‌روند؛ اما از آن جهت که این قوانین خاص، به صورت منسجم و تحت عنوان حمایت از گزارشگران فساد تقنین نیافته‌اند در عموم جامعه چندان شناخته شده نمی‌باشد و لذا همت مقنن در منسجم‌سازی و ورود ادبیات مناسب گزارشگری فساد در قوانین را طلب می‌کند. همچنین به دلیل عدم نگاه ویژه به گزارشگری فساد و نقش آن در تحقق عدالت کیفری، توجه جدی به کمیت و کیفیت اقدامات حمایتی صورت نگرفته و دارای ابهاماتی می-باشد.

طرح‌های «حمایت و تشویق مطلعین مفاسد اداری و اقتصادی» و «طرح حمایت و صیانت از کاشفان و گزارشگران فساد» دو اقدام و تلاشی بود که برخی از نمایندگان مجلس ایران در راستای پوشش دادن و رفع نکات ضعف قوانین این حوزه در مجلس شورای اسلامی عنوان کردند. در این دو طرح ضمن توجه ویژه به نواقص و کمبودهای تقنینی حوزه مبارزه با فساد از جمله تعریف دقیق از فساد، مرجع رسیدگی، طراحی دبیرخانه به عنوان بدنه اجرایی و پیگیری‌کننده، پیش‌بینی سامانه جامع و...، اقدامات انگیزشی و حمایتی از گزارشگران نیز مورد توجه قرار گرفته بود؛ اما اداره کل تدوین قوانین مجلس شورای اسلامی انتقاداتی مانند بار مالی داشتن طرح و مغایرت آن با سیاست عدم ایجاد تورم قوانین را مطرح کرده و به جای تصویب این طرح، الحاق یا اصلاح مواد قانونی حمایت از گزارشگران فساد را مناسب دانسته است. (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹) به هر حال این طرح به مرحله تصویب نرسیده است.

اقدامات حمایتی- انگیزشی می‌تواند مستقیماً فرد افشا کننده فساد را مورد حمایت قرار داده و یا عوامل دیگری که به نحوی با وی در ارتباط است را مورد حمایت قرار دهد. به عنوان نمونه حفظ اطلاعات شخصی و هویتیِ گزارشگر فساد و یا تدبیر و تعبیه لوازم جلوگیری از اقدامات تلافی‌جویانه مفسدین نسبت به گزارشگران فساد و همچنین جبران خسارت و ایجاد نظام تشویق برای گزارشگران فساد، نمونه‌هایی از اقدامات حمایتی- انگیزشی می‌باشد که هر یک را جداگانه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

1. Protected Disclosures Act 2000

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

۱-۳. محرمانه ماندن هویت و اطلاعات گزارش‌دهنگان فساد

محققین بر این اندیشه‌اند که محرمانه ماندن هویت و اطلاعات گزارشگران بهترین حمایتی است که از ایشان می‌توان انجام داد (لوک والین، ۱۳۸۵: ۴۱-۴۲) اما این به معنی غیر علنی بودن دادرسی نبوده و حقوق متهم را تهدید نخواهد کرد چرا که مخفی ماندن هویت گزارشگر نسبت به متهم می‌باشد و ماده ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری همچنان به قوت و قدرت خود باقی است و تنها باید امر تحقیقات به صورت محرمانه و سری انجام گیرد (امینی، ۱۳۹۶: ۱۲۵) که متضمن عدم افشای هویت و اطلاعات گزارشگر فساد می‌باشد. بنابراین آنچه در ماده ۱۷ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، به عنوان عنصر قانونی عدم افشای هویت و اطلاعات گزارشگر فساد عنوان شده بیانگر همین نکته بوده و بر آن مسئله تاکید دارد و با مفاد ماده ۶۰ منشور حقوق شهروندی هماهنگ می‌باشد. در حقوق برخی دیگر از کشورها، هویت گزارش‌کنندگان مورد حفاظت بیشتری قرار گرفته است؛ به طور مثال، محرمانه بودن هویت و اطلاعات گزارشگر فساد، ذیل قانون افشاگری‌های حفاظت شده نیوزلند مورد توجه قرار گرفته است. در این قانون برملاء کردن نام و هویت گزارشگر فساد منوط به اجازه گزارشگر بوده و به استناد بند دوم بخش نوزده، جز در موارد ضروری، محرمانه بودن هویت گزارشگر، مورد حمایت قانون اطلاعات رسمی ۱۹۸۲[1] آن کشور می‌باشد.

به نظر نگارندگان ماده ۱۱ آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان نمی‌تواند به عنوان عنصر قانونی صحیحی در حمایت از گزارشگران فساد قرار گیرد؛ چرا که رابطه‌ی گزارشگر فساد نسبت به شاهد و مطلع، عموم و خصوص من وجه است. این افتراق در معنای لغوی نیز نهفته است، چنانکه «شاهد»: کسی که امری یا واقعه‌ای را مشاهده کرده و می‌داند (معین، ۱۳۸۱، ج ۱: ۹۲۲) و «مطلع»: با خبر و مشرف معنا شده است. (معین، ۱۳۸۱، ج ۲: ۱۷۶۰) بنابراین گاهی گزارش فساد مصداق شاهد و مطلع نخواهد بود. به عنوان نمونه، اگر شخصی به اسنادی دست پیدا کند که از صحت و اصالت آن بی‌خبر است و تنها به استناد آن مدارک، ظن بر وقوع فساد بزرگی پیدا کرده و از طریق مراجع مربوطه اعلام فساد نموده است، نمی‌توان وی را شاهد و یا مطلع فساد محسوب کرد، بلکه او صرفاً گزارشگر فساد است. می‌توان گفت که این نکته در ماده ۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری مورد توجه بوده چرا که اعلام کننده جرم را از شاهد و مطلع تفکیک نموده است و گزارشگر فساد را می‌توان اعلام کننده جرم دانست. اما متاسفانه ماده ۲۱۴ همان قانون و ماده ۱۱ آیین نامه مورد

1 . Official Information Act 1982

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

اشاره، ضمن تاکید بر عدم مواجهه حضوری شاهد و مطلع با شاکی یا متهم یا وکیل آن‌ها، و تاکید بر عدم افشای اطلاعات شخصی...، تکلیف اعلام کننده جرم مشخص نکرده است و صرفاً حمایت از شاهد و مطلع را توضیح داده است، لذا نمی‌تواند تمامی مصادیق گزارشگری فساد را پوشش کافی دهد.

بند پ ماده ۲۱۴ قانون مذکور، در پی حفظ توامان حقوق متهم و شهود و مطلع در خصوص بررسی محرمانه و همچنین کم و کیف مطالبی که توسط شاهدان و مطلعان بیان می‌شود و نیز بررسی ادعای جرح شاهد توسط متهم، استماع اظهارات مطلع در خارج از دادسرا با وسایل ارتباط از راه دور را پیش‌بینی کرده است. همچنین دادرس می‌تواند راساً برای پوشش دادن تبصره ۲ همین ماده، به بررسی شرایط مطلع و اوضاع و احوال وی اقدام کند، که در چنین شرایطی پنهان بودن هویت گزارشگر فساد منافاتی با جرح او نخواهد داشت. هر چند که برخی از مراجع تقلید از جمله آیات اعظام نوری همدانی و علوی گرگانی در صورت وجود خطر یا امثال آن برای شاهد، امکان سقوط حق جرح از متهم را تحت شرایطی ممکن دانسته‌اند. (مؤذن زادگان، ۱۳۸۹: ۲۱۱–۲۱۰) با این حال همچنان به علت تفاوت‌هایی که در برخی صور گزارش فساد وجود دارد جرح گزارشگر فساد گاهی بلاموضوع خواهد بود.

در استناد به ماده ۲۴ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، نباید برای افرادی که گزارشات ایشان در عین تسلیم اسناد و مدارک به مراجع مربوطه خلاف واقع تشخیص داده شده است مجازات تعیین و ایشان را از حمایت‌های گزارشگران فساد در حوزه محرمانه ماندن هویت و اطلاعات محروم کرد، چه آنکه اصل بر برائت است مگر آنکه سوء نیتِ گزارشگر فساد احراز شود. از طرف دیگر اصل قابل استماع بودن گزارش فساد نیز جاری و حاکم است ملاک وجوب قضا و ضرورت رسیدگی، به جهت جلوگیری از تضییع حق جامعه (سلار دیلمی، ۱۴۰۴ ق: ۲۳۰، حلی، ۱۴۱۳ ق، ج ۸: ۴۱۹) در این خصوص وجود دارد چرا که اگر گزارش فساد استماع نشود حقی از جامعه ضایع خواهد شد، لذا نمی‌توان مسئله‌ی مهم حمایت از گزارشگر فساد و کشف فساد را کنار گذاشت و به سادگی و به صرف خلاف واقع بودنِ اسناد ارائه شده، وی را محکوم به جبران حقوق تضییع شده دانست چه آنکه مصلحت بزرگتری به نام حفظ حقوق عمومی، کشف فساد و حفظ نظام وجود دارد. این مسئله در نیوزلند مورد توجه بوده و در بند B بخش شش قانون افشاگری‌های حفاظت شده، گزارشاتی را که بر اساس ظن بر صحت اطلاعات واصل می‌گردد را نیز مورد حمایت قرار داده است.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

بنابراین گزارش فساد اگر موجبات تضییع حقوق قانونی دولت یا شخص ثالث را فراهم آورد می‌بایست از بیت‌المال جبران شود همانطور که نظر فقها نیز بر مصرف بیت‌المال در مصالح مسلمین است.
(طوسی، ۱۳۸۷ ق، ج ۳: ۳۴۶؛ مقدس اردبیلی، ۱۴۰۳ ق، ج ۷: ۴۵۹؛ محقق کرکی، ۱۴۱۴ ق، ج ۱: ۴۰۲)
و چه مصلحتی بالاتر از حمایت از گزارشگران فساد؛ لکن اگر قصد سوء گزارشگر به روشنی احراز گردید می‌توان وی را به مجازات مذکور در قوانین جزایی از قبیل جرم افترا موضوع ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی و به جبران حقوق تضییع شده محکوم نمود.

۲-۳. جلوگیری از اقدامات تلافی‌جویانه در خصوص گزارش‌دهنگان فساد و جبران خسارات وارده

اگر باور عموم جامعه بر این امر باشد که گزارشگر فساد در برابر دستگاه عدلیه تنها به عنوان منبع به شمار می‌رود و بعد از اعلام گزارشات، دیگر از هیچ حمایتی در قبال تهدیدات و پیامدهای آن برخوردار نیست، هرگز همکاری موثری در مبارزه با فساد انجام نخواهد داد. (کریمی، ۱۳۹۵: ۱۲۵) پژوهشی که در کشور انگلستان انجام شده است موید این ادعا است؛ چرا که از ۴۱۲ مورد امتناع از ادای شهادت، ۹۰ مورد به دلیل ترس از انتقام بوده است. (مؤذن زادگان، ۱۳۸۹: ۲۰۴) این مسئله به خوبی نشانگر اهمیت ایجاد امنیت روانی در حمایت از اقدامات تلافی جویانه متهم است و تدبیر و اتخاذ سیاست‌های حمایتی لازم و مکفی مقنن را طلب می‌کند. ابتدایی‌ترین گام در جلوگیری از اقدمات تلافی جویانه، هنگامی محقق خواهد شد که تعریف و شناخت دقیقی از نوع تلافی و ضرر داشته باشیم.

در یک تقسیم کلی می‌توان اقدامات تلافی جویانه را در دو دسته شغلی و غیر شغلی جای داد. در حوزه ضررهای شغلی، حمایت‌هایی از گزارشگران در بندهای «ب» و «د» ماده ۱۷ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد و تبصره ۲ ماده ۱۷ آئین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان تدبیر شده است. در حالی که ممکن است به علت یکسان دانستن گزارشگر فساد با شاهد و مطلع امکان برخورداری از این مواد برای گزارشگر فساد در برخی مواقع که ذکر آن گذشت سلب شود.

مزید بر نقصی که عنوان شد، در مواد ۹۷ و ۲۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری فقط ضررهای غیر شغلی مورد توجه بوده و در بند ج ماده ۱۷ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد نیز صرفاً صدمات و خسارات جسمی و مالی مورد اشاره قرار گرفته است. همچنین در ماده ۱۷ آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان، صرف‌نظر از تفاوت‌های شاهد و مطلع با گزارشگر فساد که بیان شد،

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]
[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

تخصیصاً ضررهای غیر شغلی مدنظر قرار داده شده است. همچنین حتی برای این نوع ایجاد ضرر هم ضمانت اجرای کیفری در نظر گرفته نشده است به این معنا که اگر مفسد به شکل مستقیم یا غیر مستقیم به تلافی گزارش فساد، ضرری متوجه گزارشگر فساد نماید، در معرض مجازات به خصوصی قرار نمی‌گیرد و قواعد عام تضییع حق و ایجاد ضرر بر رفتار او حاکم است که بهتر است در این مورد حمایت کیفری ویژه‌ای نیز از گزارشگر فساد صورت پذیرد.

افشای اطلاعات مربوط به فساد ممکن است گزارشگر فساد را در معرض بسیاری از پیامدها، مشکلات یا خطراتی قرار دهد که موجب تهدید مادی و معنوی زندگی او و خانواده، اقوام، دستیاران یا حتی کارکنانش خواهد شد. از این رو ضرورت دارد سازوکار حقوقی برای جبران آسیب یا خسارتی که ممکن است در نتیجه کشف فساد به گزارشگر از نظر مادی یا معنوی وارد شود، تعیین گردد. در منابع مختلف فقه اسلامی نیز بر جبران خسارت تاکید شده و نمونه‌های روشنی از الزام به جبران خسارت وجود دارد. (طوسی، ۱۳۸۷، ج ۳: ۶۰؛ نجفی، ۱۴۰۴ ق، ج ۳۷: ۶۰؛ موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ ق، ج ۲: ۲۰) فقیهان و حقوقدانان در کم و کیف جبران خسارت به وجود رابطه سببیت بین خسارت و عامل ایجاد خسارت توجه داشته و آن را از بدیهیات عنوان کرده‌اند (نجفی، ۱۴۰۴ ق، ج ۳۷: ۴۶، ج ۴۳: ۹۵؛ کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۷۹؛ موسی زاده، ۱۳۹۳: ۲۷۹؛ میر محمد صادقی، ۱۳۹۳: ۴۲) بنابراین اگر فرد مفسد مستقیماً و بالمباشره موجب خسارت مادی یا معنوی به گزارشگر فساد شود متلِف بوده و طبق قاعده اتلاف مکلف به جبران خسارت خواهد شد حال اگر مفسد به صورت غیر مستقیم زمینه ورود خسارت را برای گزارشگر فساد فراهم آورد با استناد به قاعده تسبیب ضامن جبران خسارات وارده خواهد بود؛ اما صرف نظر از دو قاعده مذکور، بنظر می‌رسد بنای عقلا پشتوانه محکمی بر جبران خسارت باشد. لکن لازم است جبران خسارت در قوانین حمایت از گزارشگران فساد مورد توجه قرار گیرد چنانکه در ماده ۳۵ کنوانسیون سازمان ملل متحد نیز به این مسئله اشاره شده است.

قانون‌گذار ایران به جز کلیاتی در جبران خسارت شغلی که در بند ج ماده ۱۷ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد به آن اشاره شده است، جبران خسارت غیر شغلی را نه تنها به صراحت مورد توجه قرار نداده که حتی به قوانین و قواعد فقهی و حقوقی نیز ارجاع نداده است و شاید بتوان ادعا کرد که قانون‌گذار با سکوت خود، رسیدگی به جبران خسارات غیرشغلیِ گزارشگران فساد را به روند عادی رسیدگی به جرائم علیه اشخاص و اموال سوق داده است.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

۳-۳. نظام تشویق سوت‌زنی و گزارش‌گری فساد

تشویق در کلام لغویون، به معنای به هیجان آوردن و راغب کردن آمده است. (جوهری، ۱۴۱۰ ق، ج ۴: ۵۰۴؛ معین، ج ۱: ۴۵۷) لذا می‌توان گفت تشویق به کاربردن عاملی برای ترغیب به انجام یک امر نیک است. همانطور که در بخش ادبیات و فرهنگ گزارش فساد نیز گفته شد در مبانی امر به معروف و نهی از منکر، به انحاء مختلف، تشویق و ثمرات آن بیان شده است. اما در باب تشویق گزارشگران فساد، باید گفت که حکم اولیه تشویق، اباحه است چه آنکه اصل بر حلیت و اباحه است مگر آنکه دلیل خاصی بر ترک آن وارد باشد. علاوه بر این، حکم تشویق با عنایت به وجوب ذی‌مقدمه، واجب می‌باشد. حال اگر در بحث حاضر، تشویق، زمینه‌های فرهنگسازی برای گزارشگری فساد و حفظ نظام اسلامی در برابر مفاسد را فراهم آورد، تشویق نیز از وجوب شرعی برخوردار خواهد بود.

نمونه‌های مختلفی که در ابواب فقه امامیه موجود است می‌تواند موید تأثیر تشویق در نیل به اهداف باشد. برای نمونه می‌توان با تنقیح مناط به مبحث مولفۀ القلوب در باب زکات اشاره نمود (قمی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۲۹۹، فیض کاشانی، ۱۴۰۶ ق، ج ۲: ۳۵۰؛ شکوری، ۱۳۶۱، ج ۲: ۴۸۶) با این توضیح که این افراد فقیر و محتاج کمک مالی نیستند اما به جهت تحبیب قلوب آنان نسبت به مسلمانان، به آن‌ها زکات پرداخت می‌شود. بنا به گفته عموم فقها این امر یک اصل عام بوده و همه مصادیق آن از کفار تا مسلمین ضعیف‌الایمان و... را نیز در بر می‌گیرد و همواره می‌توان به این مسئله استناد کرد. (مقدس اردبیلی، ۱۴۱۳ ق، ج ۸: ۱۵۹؛ شهید ثانی، ۱۴۲۲ ق، ج ۱: ۲۱۷؛ عراقی، ۱۳۹۸، ج ۳: ۱۲۷)

در امر گزارش فساد نیز مسئله از همین قرار بوده و ضمن مدنظر داشتن مقدمات پیش گفته و وجوب شرعی آن، تشویقات مالی گزارشگران فساد، دیگران را نیز برای برداشتن چنین اقدامات جسورانه‌ای ترغیب می‌کند. تجارب بین‌المللی اهمیت این عامل را اثبات کرده است. (پرنیان و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۸-۱۶) پاداشی که به گزارشگر داده می‌شود نه یک هدیه نمادین بلکه قدردانی می‌باشد برای کار شجاعانه‌ای که انجام داده است. نظام حقوقی ایران، مدیران، سرپرستان، کارکنان و یا اشخاصی که موفق به شناسایی، کشف و معرفی افراد متخلف شوند، مشروط به اثبات تخلف یا جرم در مراجع صالح، مستحق تشویقاتی که در ماده ۳ آیین‌نامه اجرایی ماده ۲۶ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد آمده است می‌داند. بزرگ‌ترین ایراد و نقدی که بر مفاد این ماده مطرح است، عدم توجه مقنن به اشخاص خارج از سازمان اداری می‌باشد که در نظام

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

تشویقاتی خود هیچ اشاره‌ای به آن نداشته و ترتیبات خاصی نیز برای عموم افراد در نظر نگرفته است. ایرادی که به بند «و» ماده ۸ آیین‌نامه پیشگیری و مبارزه با رشوه در دستگاه‌های اجرایی نیز وارد است. این در حالی است که در موضوع گزارشگری فساد می‌توان تشویقاتی مشابه ماده ۱۰ قانون «تصویب قانون واحده اسلامی در مورد تحریم اسراییل» را در نظر گرفت. بر اساس این ماده، هر شخصی اعم از مقام دولتی و غیره را که در کشف کالاهای تحریم شده و یا ایجاد تسهیلاتی به منظور مصادره این کالاها انجام داده باشد را مستحق جایزه ۲۰ درصدی ارزش کالاهای مصادره‌ای بیان کرده است.

البته در نظام حقوقی ایران، علاوه بر تشویقات مادی، تشویقات معنوی نیز مانند اعطای نشان «کشف و تعقیب جرائم» یا «دفاع از حق و عدل و احقاق حقوق مردم» وجود دارند (ماده ۱۰ آیین نامه اعطای نشان‌های دولتی) که در کنار تشویقات مادی می‌تواند نقشی تکمیلی و انگیزشی ایفا کنند هر چند که به تنهایی تصور چنین امری برای آن دشوار است.

اما در باب محل اعتبار تشویقات گزارشگران فساد نیز پرسشی مبنی بر تأمین اعتبار از محل کشف جرم یا بودجه سالانه دولتی وجود دارد. در فقه امامیه گاهی محل تأمین اعتبار تشویقات از بیت‌المال بوده همانند مولّفه‌القلوب که به آن اشاره کردیم و گاهی نیز از محل اعتبار به دست آمده در امری که خود شخص در آن دخیل بوده است مانند تعلق گرفتن مقداری از غنایم به جهادگران. (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵: ۴۳؛ منتظری، ۱۴۰۹ ق، ج ۳: ۱۵۶)

اما در تشویقات گزارشگران فساد باید به این مسئله عنایت داشت و توجه نمود که همیشه نوع فساد، اقتصادی نبوده و گاهی نیز فساد با امور مالی ارتباط مستقیمی ندارد. در این مواقع علی‌الظاهر علاوه بر مدنظر قرار دادن حق مالکیت شخصی بر اموال، باید قائل به تفصیل شد و به نسبت نوع فسادی که رخ داده است، محل تأمین اعتبار تشویقات را متغیر قرار داد. این امر در حقوق موضوعه ایران نیز وجود دارد و در بعضی قوانین از محل کشف جرم و تخلف تأمین اعتبار می‌شود مانند «ماده ۱۰ قانون تصویب قانون واحده اسلامی در مورد تحریم اسراییل» و در برخی دیگر همانند «تبصره ماده ۷۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز» و «تبصره ۲ م ۱۱۸ قانون برنامه ششم» از محل بودجه سالانه دولتی تأمین اعتبار می‌شود؛ اما قانونگذار در هیچ کدام از قوانین و آیین‌نامه‌های مذکور در پژوهش پیش‌رو اشاره‌ای به نهاد متولی و نحوه ارائه تشویقات به گزارشگر فساد نکرده است. لذا به دلیل عدم وجود نظام منسجمِ تشویق گزارشگران فساد و متولیان آن، این امر به صورت یک قانون،

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

شیوه‌نامه و یا آیین‌نامه شفاف با تبیین بایدها و نبایدهای آن صورت نگرفته است که لزوم توجه بیشتر قانونگذار را طلب می‌کند.

نتیجه گیری

۱. ایجاد فرهنگ مبارزه با فساد از طریق قانونگذاریِ صحیح در حمایت از گزارشگران مفاسد اداری و اقتصادی می‌تواند به عنوان یک راهبرد اصلاحی- ترمیمی و پیشگیرانه برای کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران عملیاتی گردد تا ضمن اعلام برابری دولتمردان و مردم عادی در مجازات مفاسد اداری و اقتصادی، زمینه‌های جلب اعتماد به نظام اسلامی و ایجاد فرهنگِ فساد ستیز در سطح جامعه را فراهم آورد. مفاد و ادبیات به کار گرفته شده در قوانینِ حوزه حمایت از گزارش‌کنندگان فساد، ضمن تراکم غیر منسجم، با نواقص شکلی و ماهوی نیز مواجه بوده که بر خلاف سیاست‌های ایجادِ فرهنگ فساد ستیزی در جامعه اسلامی می‌باشد.

۲. وجود نهادهای مختلف برای اعلام گزارش فساد، ضمن مطلوبیت‌های محدودی همانند کاهش ضریب تبانی نهاد مسئول و مفسد، دارای نکات ضعف مهمی از جمله سردرگمی مردم و گزارش کنندگان فساد در مرجع رسیدگی به گزارشات است؛ لذا ایجاد سیستم یکپارچه دریافت گزارش فساد در بستر IT با قابلیت دسترسی نهادهای مختلف نظارتی ضمن کاهش ضریب تبانی نهاد مسئول و مفسد، موجبات سردرگمی مردم و گزارشگران را نیز از بین خواهد برد و فرهنگسازی راحت‌تری برای استفاده از این سیستم انجام داد.

۳. مقنن ایران با وجود مبانی اسلامی و قواعد فقهی متعدد و لزوم افزایش مشارکت مدنی و عدالت کیفری برخلاف سایر کشورهای جهان، تدابیر خاص و ویژه‌ای برای حمایت از گزارش‌کنندگان فساد اتخاذ نکرده است و هر آنچه در قوانین متراکم و متفاوت برای حمایت از گزارشگران فساد مطرح می‌شود یا از صراحت کافی برخوردار نبوده و یا از شیوه و ساختار شفاف و متقن برای اجرا برخوردار نمی‌باشد؛ لذا لازم است در کنار جمع‌بندی و حذف قوانین موازی، اصلاح و الحاق مفادی در قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله فساد به عنوان قانون اختصاصی در مبارزه با فساد، در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار گیرد. همچنین لازم است ضمن توجه به فرهنگ‌سازی و طراحی سیستم کارآمد در دریافت گزارشات فساد، مباحثی از محرمانه ماندن هویت و اطلاعات، جلوگیری از اقدامات تلافی‌جویانه و جبران خسارت و نظام تشویق به عنوان چهار امر اساسی در اقدامات حمایتی- انگیزشی طبق موارد ذیل مورد توجه مقنن قرار گیرد:

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

الف. آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان، جامعیت کافی در حمایت از محرمانه ماندن هویت و اطلاعات گزارش‌کنندگان فساد را ندارد.

ب. حمایت و جلوگیری از اقدامات تلافی جویانه و ضرر رساندن به گزارش کنندگان فساد، مختص ضررهای شغلی نبوده بلکه ضررهای غیر شغلی نیز باید مورد حمایت قرار گیرد؛ لذا حمایت کیفری ویژه‌ی گزارشگران فساد نیز لازم و ضروری است.

ج. ضمن تبیین کیفیت جبران خسارت، حمایت را مختص به خسارات شغلی نکرده و حمایت در برابر خسارات غیر شغلی را نیز در کنار جرائم علیه اشخاص و اموال مورد توجه ویژه قرار دهد.

د. در طراحی نظام تشویق برای گزارش‌کنندگان فساد، در کنار مشخص بودن متولیان ارائه تشویق و محل تأمین اعتبار تشویقات مادی و معنوی، گزارش کنندگان خارج از سازمان اداری نیز مورد توجه قرار گیرد.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

فهرست منابع

الف) کتاب

قرآن کریم

نهج البلاغه

آقا ضیاء الدین عراقی، علی بن محمد (۱۴۱۴ ق)، مقالات الاصول. تحقیق: شیخ محسن عراقی، قم: مجمع الفکر الاسلامی.

آقا ضیاء الدین عراقی، علی بن محمد (۱۳۹۸ ق)، شرح تبصرة المتعلمین. قم: مطبعة المهر.

ابن ابی جمهور، محمد بن علی (۱۴۱۰ ق)، الأقطاب الفقهیة علی مذهب الإمامیة، قم: انتشارات کتابخانه آیة الله مرعشی نجفی (ره).

اراکی، محمدعلی (۱۳۷۱)، توضیح المسائل، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

بایلی، گریک؛ هوبل، آدامسون؛ پیپلز، جیمز؛ بتی، جان؛ گریلو، رالف (۱۳۹۰)، انسان‌شناسی فرهنگی، تهران: آراسته.

بروجردی، سید مهدی بحرالعلوم (۱۴۲۷ ق)، مصابیح الأحکام، قم: منشورات میثم التمار.

پایا، علی (۱۳۹۶)، فن‌آوری فرهنگ و اخلاق، تهران: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات.

تونی، عبدالله بن محمد (۱۴۱۲ ق)، الوافیه فی اصول الفقه، قم: مجمع الفکر الاسلامی.

جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ ق)، الصحاح-تاج اللغة و صحاح العربیة، بیروت: دارالعلم للملایین.

حلّی، مقداد بن عبد اللّه سیوری (۱۴۰۳ ق)، نضد القواعد الفقهیة علی مذهب الإمامیة، قم: کتابخانه آیة الله مرعشی نجفی (ره).

حرعاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعة، قم: مؤسسه آل البیت (ع)،

خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران (بی تا). تحریرالوسیلة، قم: مؤسسه مطبوعات دارالعلم.

-(۱۳۸۶)، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

-(۱۴۲۹ ق)، مناهج الوصول الی علم الاصول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

-(۱۴۲۱ ق)، کتاب البیع، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

خویی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۶ ق)، صراط النجاة، قم: مکتب نشر المنتخب.

رفیع پور، فرامرز (۱۳۹۸)، سرطان اجتماعی فساد، تهران: شرکت سهامی انتشار.

سلار دیلمی، حمزه بن عبدالعزیز (۱۴۰۴)، المراسم العلویة و الأحکام النبویة فی فقه الإمامیة، قم: منشورات الحرمین.

شکوری، ابوالفضل (۱۳۶۱)، فقه سیاسی اسلام، تهران: آرین.

شهید اول، محمدبن مکی (۱۴۱۷ ق)، الدروس، قم: دفتر انتشارات اسلامی، جلد ۱-۲.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

شهید ثانی، زین آلدین بن علی (۱۴۱۳ ق)، مسالک الأفهام إلی تنقیح شرائع الإسلام، قم: مؤسسهٔ المعارف الإسلامیهٔ.

صدر، محمد باقر (۱۴۲۱ ق)، الدروس فی علم الاصول، قم: مجمع الفکر الاسلامی.

-(۱۴۱۷ ق)، بحوث فی علم الاصول، بیروت: الدار الاسلامیه.

طباطبایی موتمنی، منوچهر (۱۳۸۸)، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷)، المبسوط فی فقه الإمامیهٔ، تهران: المکتبهٔ المرتضویهٔ لإحیاء الآثار الجعفریهٔ.

علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ق)، قواعد الأحکام فی معرفهٔ الحلال و الحرام، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

-(۱۴۲۰ ق)، تحریر الأحکام الشرعیهٔ علی مذهب الإمامیهٔ، قم: مؤسسه امام صادق (ع).

عمید زنجانی، عباسعلی؛ موسی زاده، ابراهیم (۱۳۸۹)، نظارت بر اعمال حکومت و عدالت اداری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۴۰۶ ق)، الوافی، اصفهان: کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی (ع).

قطب الدین راوندی، سعید بن هبهٔ الله (۱۴۰۵ ق)، فقه القرآن، قم: انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی (ره).

قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۳)، تفسیر قمی، قم: دارالکتاب.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، وقایع حقوقی مسئولیت مدنی، تهران: شرکت سهامی انتشار.

کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ ق)، الکافی، تهران: دارالکتب الإسلامیهٔ.

گلپایگانی، سید محمدرضا (۱۴۱۳ ق)، مجمع المسائل، قم: دار القرآن الکریم.

مازندرانی، علی اکبر سیفی (۱۴۱۵ ق)، دلیل تحریر الوسیلهٔ- الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ق)، المختصر النافع فی فقه الإمامیهٔ، قم: مؤسسهٔ المطبوعات الدینیهٔ.

محقق کرکی، علی بن حسین (۱۴۱۴ ق)، جامع‌المقاصد فی شرح‌القواعد، قم: مؤسسه آل البیت (ع).

مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ق)، المقنعهٔ، قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید (ره).

مقدس اردبیلی، احمدبنمحمد (۱۴۱۳ ق)، مجمع الفائدهٔ و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۰)، بحوث فقهیه هامه، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)

معین، محمد (۱۳۸۱)، فرهنگ معین، تهران: پارس نوین.

منتظری، حسین علی (۱۴۰۹ ق)، دراسات فی ولایهٔ الفقیه و فقه الدولهٔ الإسلامیهٔ، قم: نشر تفکر.

موسوی بجنوردی، حسن (۱۴۱۹ ق)، القواعد الفقهیه، قم: نشر الهادی.

موسی زاده، رضا (۱۳۹۳)، حقوق اداری، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

میر محمد صادقی، حسین (۱۳۹۳)، جرائم علیه اشخاص، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

نائینی، محمدحسین (۱۴۲۴ ق)، تنبیه الأمهٔ، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

نجفی، محمد حسن بن باقر (۱۴۰۴ ق)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، بیروت: دار إحیاء التراث العربی.
هاشمی شاهرودی، سیدمحمود (۱۴۱۷ ق)، بحوث فی علم الأصول، قم: مرکز الغدیر للدراسات الإسلامیة.

ب) مقاله

ابراهیم آبادی، غلامرضا، (۱۳۸۳)، «تحلیلی بر وضعیت فساد در ایران»، مجله مجلس و پژوهش، سال ۱۱، شماره ۴۶، صص ۲۱۳-۱۹۱.
امینی، زهرا؛ کوشکی، غلامحسین، (۱۳۹۶)، «بررسی تطبیقی حمایت از شهود در قانون آیین دادرسی کیفری ایران و منشور شهود انگلستان»، پژوهش حقوق کیفری، سال ۶، شماره ۲۱، صص ۱۵۳-۱۱۵.
پرنیان، احسان؛ رزقی، ابوالفضل؛ پرهیزکاری، سید عباس، (۱۳۹۶)، «استفاده از ظرفیت‌های مردمی برای مبارزه و پیشگیری از فساد»، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
جاویدی، مجتبی، (۱۳۹۲)، «جایگاه سیره عقلا در فقه جزایی امامیه»، فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، سال ۹، شماره ۳۳.
خداداد حسینی، سید حمید؛ فرهادی نژاد، محسن، (۱۳۸۰)، «فساد اداری و روش‌های کنترل آن»، مدرس علوم انسانی، دوره ۵، شماره ۱۸، صص ۵۴-۳۷.
راعی، مسعود؛ عطاریان، فرامرز، (۱۳۹۳)، «استقلال سازمان‌های غیردولتی در نظام حقوقی ایران، فرانسه و سوئیس»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۵، شماره ۲، صص ۴۰۰-۳۷۹.
زاهدی، شمس السادات؛ محمد نبی، سینا؛ شهبازی، مهدی، (۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه موردی در شهرداری تهران)»، مجله مدیریت فرهنگ سازمانی، سال ۷، شماره ۲۰، صص ۵۵-۲۹.
فتح الله بیاتی، مصطفی، (۱۳۹۲)، «پیرامون چیستی فقه فرهنگ و جایگاه آن در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، مجموعه مقالات دومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، صص ۱۴۳۶-۱۴۲۳.
کریمی، فاطمه، (۱۳۹۵)، «رویکرد پیشگیرانه به حمایت از گزارشگران فساد»، مجله کارآگاه، سال ۹، شماره ۳۷، صص ۱۳۴-۱۲۱.
لوک والین، (۱۳۸۵)، «قربانیان و شهود در حقوق بین الملل؛ از حق حمایت تا حق بیان»، ترجمه: توکل حبیب زاده؛ مجتبی جعفری، مجله حقوقی بین المللی، دوره ۲۳، شماره ۳۴، صص ۳۳-۵.
مؤذن زادگان، حسنعلی؛ رئوفیان نائینی، حمید، (۱۳۹۰)، «حمایت از امنیت شهود در فرآیند دادرسی کیفری»، دیدگاه‌های حقوق قضایی، دوره ۱۶، شماره ۵۶، صص ۲۲۶-۲۰۳.
مصطفوی نژاد، سید شهاب الدین؛ پروین، خیرالله؛ نعیمی، عمران (۱۴۰۱)، «مبارزه با فساد مالی؛ آسیب شناسی صلاحیت‌های دیوان عدالت اداری و سازمان بازرسی کل کشور» فصلنامه حقوق اداری، دوره ۱۰، شماره ۳۳، صص ۲۱۸-۱۹۶.
ناصری، ناهید؛ سلیمی، صادق؛ شامبیاتی، هوشنگ، (۱۴۰۰)، «نقش سازمان‌های غیردولتیِ مبارزه با فساد در پیشگیری از فساد در ایران»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم شناسی، دوره ۹، شماره ۱۷، صص ۱۰۱-۷۵.

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

ولی پور، هادی؛ دهقان نژاد، رضا، (۱۴۰۰)، «مبانی فقهی و حقوقی به کارگیری سیستم‌های الکترونیکی گزارش دهنده فساد در ایران»، حقوق اداری، سال ۸، شماره ۲۶، صص ۲۴۱-۲۶۲.

پ) قوانین، آیین نامه‌ها و ...

آیین نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان، مصوب ۱۳۹۴.
آیین نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، مصوب ۱۳۹۳.
آیین نامه اعطای نشان‌های دولتی، مصوب ۱۳۶۹.
قانون آیین دادرسی کیفری، مصوب ۱۳۹۲.
قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، مصوب ۱۳۹۰.
قانون برنامه ششم، مصوب ۱۳۹۵.
قانون پیشگیری از وقوع جرم، مصوب ۱۳۹۴.
قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، مصوب ۱۳۹۳.
قانون تصویب قانون واحده اسلامی در مورد تحریم اسراییل، مصوب ۱۳۷۱.
قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر، مصوب ۱۳۹۴.
قانون حمایت قضایی از بسیج، مصوب ۱۳۷۱.
قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مصوب ۱۳۹۲.
قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۷۵.
قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲.
کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، مصوب ۲۰۰۳.
منشور حقوق شهروندی ۱۳۹۵.

ت) لاتین

Yomint (2010). Corruption: Causes, consequences and treatment, (Translated by: Alavi Langroudi, S.H). Banking and Economics Journal, 4 (119), 30-34 (in Persian).
Act on the Protection of Public Interest Whistleblowers, Act No. 10472, Mar. 29, 2011 (Korea ACA)
Protected Disclosures Act 2000
Protected Disclosures Act 2014 (Irish PDA)
Public Interest Disclosure Act 2013 (Aus. PIDA)
Public Interest Disclosure Act 1998 (UK PIDA)
The Public Interest Disclosure (Whistleblower Protection) Act (2006) (Canada PIDA)

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]
[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]

Whistleblower Protection Act (Act No. 122 of 2004) (Japan WPA)

ث) اسناد الکترونیک

سازمان شفافیت بین‌الملل، (۲۰۲۱)، «REPORT TO THE NATIONS» (۱۴۰۰/۰۶/۰۹):
https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2020

سازمان شفافیت بین‌الملل، (۲۰۲۱)، «Transparency International New Zealand» (۱۴۰۰/۰۶/۰۹): https://www.transparency.org/en/countries/new-zealand

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۷)، «طرح حمایت و تشویق مطلعین مفاسد اداری و اقتصادی»، (۱۴۰۰/۰۶/۰۹):
https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show1109419

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۸)، «طرح حمایت و صیانت از کاشفان و گزارشگران فساد»، (۱۴۰۰/۰۶/۰۹):
https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1125955

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (۱۳۹۹)، «طرح حمایت مالی از افشاگران فساد»، (۱۴۰۰/۰۶/۰۹):
https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1624042

khamenei.ir، (۱۳۶۹/۰۹/۱۹)، «بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی»، (۱۴۰۰/۰۶/۰۹):
https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?id=۲۳۹۱&nt=۲&year=۱۳۶۹&tid=1583

[Downloaded from qjal.smtc.ac.ir on 2026-10-31]

[DOI: 10.61186/qjal.10.35.211]